

Development Of Creative Approach Competence Based On Design In Higher Educational Institutions As A Pedagogical Problem

Asadova Sitara Sadullayevna

Bukhara State Technical University,

Associate Professor of the Department of “Technological Machines and Equipment”, Doctor of Philosophy in Technical Sciences

Abstract

This article analyzes the development of students' creative approach skills as a pedagogical problem. In the modern education system, teachers are required to have the skills to effectively organize the lesson process, systematically organize educational materials, and apply modern approaches. The study reveals the components of design skills, the stages of its formation, and the pedagogical and psychological foundations of implementing this process in higher education institutions.

Keywords: education, upbringing, pedagogy, pedagogical creativity, technology, design of the educational process.

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalarning kreativ yondashuv mahoratini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida tahlil qilingan. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilardan dars jarayonini samarali tashkil etish, o'quv materiallarini tizimli tarzda tashkil etish va zamonaviy yondashuvlarni qo'llash ko'nikmalari talab etiladi. Tadqiqotda loyihalash mahoratining tarkibiy qismlari, uni shakllantirish bosqichlari hamda oliy ta'lim muassasalarida bu jarayonni amalga oshirishning pedagogik-psixologik asoslari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, pedagogika, pedagogik kreativlik, texnologiya, o'quv jarayonini loyihalash.

Kirish. Ta'lim rivojlantirishda olib borilayotgan islohotlarning barchasi yoshlar salohiyatini jahon andozalariga mos yetuk inson bo'lib ulg'ayishiga xizmat qiladi. Mamlakatimiz raqamlashtirish siyosati ta'lim sohasini ham chetlab o'tmadi. Hozirgi kunda ko'pgina oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida loyihalash mahoratini tizimli ravishda shakllantirish mexanizmlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu esa yosh mutaxassislarning amaliy faoliyatga kirishganda qiyinchiliklarga duch kelishiga olib kelmoqda.

Asosiy qism. Loyihalash mahorati zamonaviy o'qituvchining asosiy professional kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Bu ko'nikma ta'lim maqsadlarini aniq belgilash, o'quv materiallarini mantiqiy ketma-ketlikda

tashkil etish, pedagogik vazifalarni kreativ yechish va ta'lim natijalarini oldindan bashorat qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

“Pedagogik loyihalash - pedagogik masalalarni yechishga qaratilgan ketma-ket, o'zaro bog'liq harakatlar tizimi yoki oldindan rejalashtirilgan pedagogik jarayonning amaliyotga ketma-ket mujassamlanishidir”.

Loyihalash muammosi o'zining rivojlanish tarixiga ega. “Pedagogik loyiha” atamasi ko'proq quyidagi ma'noga ega bo'lgan pedagogik ishlarda uchraydi: loyiha ta'lim tizimini loyihalashtirishga qaratilgan holda rasmiylashtirilgan pedagogik g'oyalar, pedagogik jarayonlar va texnologiyalar majmuasi, shuningdek ularning amaliy joriy etilish dasturlaridir. Bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlashning asosiy

yo'nalishlaridan biri bu loyihalash ko'nikmalari hisoblanadi.

Loyihalash ko'nikmalari - ta'lim va tarbiya mexanizmi, pedagogika nazariyasi va tarixi, o'quv va tarbiyaviy ishlarni tashkil etish usullari, uning mazmuni, tamoyillari, usullari va tashkiliy shakllari to'g'risida ijtimoiy ahamiyatga ega bilimlarni loyihalashga qaratilgan pedagogik faoliyatning jarayoni va natijasi hisoblanadi. Zamonaviy o'qituvchi mahoratli pedagog bo'lishi uchun loyihalashga qaratilgan pedagogik faoliyatni professional darajasini tashkil etishi kerak.

Loyihalar usuli XIX asrning ikkinchi yarmida Djon Dyui va V.X. Kilpatrik tomonidan batafsil ishlab chiqilgan bo'lib, ularning fikriga ko'ra, o'quv faoliyati bo'lajak o'qituvchining qiziqishlari va shaxsiy tajribalariga asoslanishi, amaliy faoliyat tajribasini kengaytirishga hissa qo'shishi va uning o'z-o'zini o'rganish qobiliyatini shakllantirishi kerak. Loyiha usulining mohiyati shundan iboratki, o'quv jarayonida talabalar o'zlari qiziqtirgan aniq amaliy maqsadni aniqlaydilar, unga erishish rejasini tuzadilar (loyihalashtiradilar), mustaqil ravishda faoliyatni amalga oshiradilar va keyin uning natijalarini taqdim etadilar.

Ta'limga loyihalash metodining kirib kelishi XIX asrga borib taqaladi, J.Dyui esa XX asr boshlarida loyihalash metodini yoshlarning qiziqishlaridan kelib chiqib ularni yo'naltirishga asoslangan pragmatik pedagogika ta'limotiga tatbiq qilgan. 1918-yilda Kolumbiya universiteti qoshidagi pedagogika kolleji o'qituvchisi Vilyam Kilpatrik loyihalash metodining mohiyatiga bag'ishlab "Loyihalash metodi" nomli maqolani chop qildirdi. Muallifning keyingi maqolalarida ushbu atama quyidagicha talqin qilinadi: "Loyiha" atamasi faoliyatning har bir imkoniyatini, tajriba jarayonining bog'liqligini anglatishi zarur. Bunda maqsad ichki omil sifatida:

- faoliyatning maqsadini anglatadi, tajribaga ega bo'lish jarayonini boshqaradi;
- shaxsning o'z faoliyatini va ichki qobiliyatini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

1905-yilda rus pedagogi S.T.Shatskiy o'qitish tizimida loyihalash metodini qo'llashga harakat qildi, keyinchalik, 20-yillarda maktablarda loyihalash metodi asosiy metod sifatida o'quv jarayoniga keng tatbiq qilina boshlandi, biroq 1931-yilda bu metod yordamida umumta'lim fanlarini talabalarga chuqur o'rgatishning to'la imkoni yo'q degan xulosaga kelindi va an'anaviy ta'limga qaytildi. Loyihalash metodi uzluksizlikni ta'minlay olmagan va puxta o'ylanmagan metod sifatida tanqidga uchradi va yaqin davrgacha ta'lim jarayonida qo'llanilmasdan keldi.

Tadqiqot davomida loyiha metodini atroflicha tahlil qilish quyidagi natijalarni ko'rsatadi:

- ushbu metod shaxsda ijodkorlik xislatlarini shakllantirish imkonini yaratadi;
- yosh avlodni mustaqil hayotga tayyorlash va malaka hamda ko'nikmalarni hosil qilishga zamin bo'ladi;
- bo'lajak o'qituvchilarni mehnat faoliyatiga tayyorlashning bir shaklidir;
- ta'lim berishda amaliyot va nazariya uyg'unligi vositasidir;
- mustaqil ravishda o'z ustida ishlash orqali mavjud bilimlarni mustahkamlash va yangilarini puxtalashning asosiy negizidir;
- o'qituvchi tomonidan maxsus ishlab chiqilgan va talaba tomonidan mustaqil bajariladigan harakatlar majmuasidir;
- pedagogik texnologiyadir.

Bugungi kunda "loyiha usulini oliy ta'limning zamonaviy maqsadlariga ko'proq mos keladigan yetakchi o'qitish usullaridan biri sifatida ko'rib chiqish mumkin, ulardan biri bo'lajak o'qituvchilarning loyihalash ko'nikmalarini shakllantirishdir" degan nuqtai nazar keng tarqalgan.

Shu bilan birga, loyihalash usuli pedagogikada quyidagicha tavsiflanadi: “Loyihalash - shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan, guruhda va guruh faoliyatida o'zaro munosabatlarni o'rgatadigan, muammoli ta'lim tamoyillariga asoslangan, o'zini namoyon qilish va aks ettirish ko'nikmalarini rivojlantiradigan, mustaqil va aqliy, amaliy va ixtiyoriy sohalarning ko'nikmalarini shakllantiradigan, qat'iyatlilikni tarbiyalaydigan ijodiy faoliyat”.

“Pedagogik entsiklopedik lug'at” da loyiha usuli “talabalar doimiy ravishda murakkablashib borayotgan amaliy vazifalar - loyihalarni rejalashtirish va bajarish jarayonida bilimga ega bo'ladigan o'quv tizimi” deb ta'riflanadi.

N.V. Maminova va I.S. Ivanova, I. D. Chechel tadqiqotlarida “loyiha usuli - bu haqiqiy bilimlarni birlashtirish emas, balki ularni qo'llash va yangilarini o'zlashtirishga qaratilgan pedagogik texnologiya” deb izohlangan.

E.S.Polatning ta'kidlashicha, “loyiha usuli talabalarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, o'z bilimlarini mustaqil ravishda bayon etish, axborot makonida harakat qilish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga asoslangan”. Agar biz pedagogik texnologiya sifatida loyiha usuli haqida gapiradigan bo'lsak, unda ushbu texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy bo'lgan tadqiqot, muammoli usullar to'plamini o'z ichiga oladi”.

N. A. Fateyeva, T. N. Kanatnikova ta'kidlashlaricha, loyiha usulini amalda qo'llash bo'lajak o'qituvchining pozitsiyasini tubdan o'zgartirishga olib keladi. U bilim tashuvchisidan tadqiqot faoliyati tashkilotchisiga aylanadi, shuningdek, loyiha usuli yordamida o'qitiladigan auditoriyaning psixologik iqlimi tubdan o'zgaradi.

Hozirgi vaqtda o'qituvchilarning loyihalash ko'nikmalarini tashkil etishni ilmiy asoslash uchun ma'lum nazariy qarashlar mavjud

bo'lib, ta'limni modernizatsiya qilish masalalari G.V. Atamanchuk, V.G. Afanasev, D.M. Gvishiani, T.M. Davidenko, I.R. Lazarenko, O.E. Lebedev, L.A. Mokretsova, I.K. Shalaev, T.I. Shamova tadqiqotlarida tahlil qilingan [62].

N.G. Aleksev, Z.K. Kargiyeva, V.N. Kespikov, A.G. Oboskalov va boshqalar tadqiqotlarida loyihalash ko'nikmalari ijodiy jarayonning obekti sifatida, ya'ni oliy ta'lim tizimida ijodiy, ilmiy-tadqiqot faoliyatini o'qitish usuli sifatida loyiha uslubini amalga oshirish bo'lajak o'qituvchining pozitsiyasini o'zgartirishga olib keladi, ular tayyor bilimlarning “batareyasi”dan ular o'zlarining bilim faoliyati tashkilotchilariga aylanadilar, deb tahlil qilingan.

Bugungi kunda pedagogika fani va amaliyotida bo'lajak o'qituvchida loyihalash ko'nikmalarini shakllantirish masalalariga e'tibor qaratildi. Ilmiy manbalarni nazariy o'rganish va ijtimoiy-madaniy voqelikni tahlil qilish bo'lajak o'qituvchini mutaxassislik fanlarini o'rganish jarayonida loyihalash ko'nikmalarini shakllantirish nazariyasi va amaliyoti yanada takomillashtirishga imkon beradi. Shu munosabat bilan quyidagi qarama-qarshiliklar aniqlandi:

- zamonaviy mutaxassisning ongi va tafakkurining o'ziga xos xususiyati va loyihalash ko'nikmalarining etarli darajada shakllanmaganligi;

- pedagogika yo'nalishi bo'yicha mutaxassislik fanlarni o'rganishda loyiha faoliyatiga bo'lgan ehtiyojni belgilaydigan ob'ektiv ehtiyojning mavjudligi, ushbu sohada loyiha o'qitish metodikasi bo'yicha uslubiy ta'minotning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

- oliy ta'lim muassasasida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning mavjud tizimi va unga loyihalash ko'nikmalari muhim bo'lgan ijtimoiy-pedagogik vaziyatni aks ettiruvchi innovatsion tarkibga ega maxsus kurslarni kiritish zarurati.

Pedagogik ta'limda loyiha faoliyatining rivojlanishi ancha uzoq vaqt davomida

shakllangan, jumladan XVII asrda Yan Amos Kamenskiy o'qituvchining faoliyatida ta'limning muvaffaqiyati uchun rag'bat bo'lishi kerak degan fikrni shakllantirgan. U insonni tabiatdagi jarayonlarni (quyosh harakati, yulduzlar, ob-havoning o'zgarishi, yovvoyi tabiatdagi jarayonlar va boshqalar) kuzatish orqali bilim olishi, ob'ektlarni o'zi bilishi va bu bilimlarni kitoblardan yoki boshqalarning xulosalaridan olmasligi uchun o'rgatish kerak deb hisoblagan.

V.V.Guzayev ilmiy ishlarida loyihaviy ta'limni integratsiyalashgan texnologiya sifatida qaraydi va shu o'rinda ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarni loyihalash faoliyatini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlariga alohida e'tibor qaratadi.

Taniqli olim N.A.Muslimovning ta'kidlashicha, ta'lim texnologiyalarning afzalligi shundaki, unga qo'yilgan maqsadga erishish kafolatini beruvchi o'quv jarayoni rejalashtiriladi va amalga oshiriladi. Darhaqiqat, mashg'ulotning muvaffaqiyatli o'tishining sakson foizi o'quv jarayonini to'g'ri loyihalashtirish, tashkil etish va uni amalga oshirishga bog'liq. O'quv jarayonini loyihalashtirish quyidagi uch bosqichdan iborat:

- o'quv maqsadlari va natijalarini belgilash;
- natijalar asosida nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish;
- o'quv jarayonining texnologik xaritasi (dars ishlanmasi)ni ishlab chiqish.

B.X.Xodjayevning fikriga ko'ra, o'quv jarayonini loyihalashtirishda ta'lim mazmunini, maqsadini, kutilayotgan natijani to'g'ri belgilash, ta'lim metodlari, shakllari va vositalarini to'g'ri tanlash, talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning aniq mezonlarini oldindan ishlab chiqish, mashg'ulotga ajratilgan vaqt ichida ularni to'g'ri amalga oshirish va bir-biri bilan uyg'unlashuviga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir.

Professor M.Ochilovning ta'kidlashicha, o'quv maqsadi - bu muayyan ta'lim jarayonini yakunida ta'lim oluvchi

tomonidan o'zlashtirilishi, ya'ni hosil qilinishi lozim bo'lgan bilim, xatti-harakat bilan bog'liq bo'lgan amaliy topshiriqni uddalay olish mahorati, shaxsiy fazilatlar va xulqini belgilaydi. O'quv maqsadi va natijalarni belgilashda aniq o'lchanadigan, real amalga oshiriladigan, erishish mumkin bo'lgan imkoniyat inobatga olinadi.

Loyiha - aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat mahsuli. Loyihaning asosini ilmiy yoki ijodiy xarakterga ega g'oya tashkil etadi.

Loyihalash – boshlang'ich ma'lumotlarga asoslanib, kutiladigan natijani taxmin qilish, bashoratlash, rejalashtirish orqali faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakat. Loyihalash "g'oya - maqsad - kutiladigan natija - taxmin qilish - bashoratlash - rejalashtirish" tizimiga asoslanadi.

Loyihalash, Ye.S.Zair-Bekning fikricha, bor narsani nimaga aylantirish zarurligi yuzasidan g'oyalar va harakat dasturini ishlab chiqarishdan iborat. Ishlab chiqilgan g'oyalar va harakat dasturi (mazkur tadqiqotda – talaba shaxsining o'ziga xos ta'limiy yo'naltirilganligi) loyihalash mahsuli sifatida ro'y beradi.

V.Y.Radinoyevning fikricha, loyihalashning ko'p qirrali madaniy-tarixiy fenomeni o'z faoliyatining barcha sohalarida hozir bo'lgan istalgan kishining hayotiy faoliyatning tub mohiyatidan kelib chiqadi.

Loyihani yaratish uchun pedagog:

- loyihani yaratish;
- jarayonni bosqichma-bosqich yoritish;
- maqsadni aniq belgilash;
- maqsadga mos vazifalarni aniqlash;
- o'quv materiali mazmunini shakllantirish;
- savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;
- jarayon yoki tadbirning metodik tuzilishini asoslash;
- talaba bilim darajasini tashxislash va uning tarbiyalanganlik darajasini baholash

kabi ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi zarur.

Xorijiy mamlakatlarda bo'lajak o'qituvchilarning loyihalash mahoratini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, TPACK (Technological Pedagogical Content Knowledge) modeli keng qo'llanilmoqda. Bu model pedagogik bilim, fanga oid bilim va texnologik bilimlarning o'zaro integratsiyasini ta'minlaydi.

AQSh universitetlarida o'qituvchilar tayyorlash dasturlarida "Understanding by Design" (UbD) yondashuvi qo'llaniladi. Bu yondashuvda dars loyihalashni oxirgi natijalardan boshlab, orqaga qarab rejalashtirish (backward design) asosida amalga oshiriladi.

Finlandiya ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilar amaliyot davomida real maktab sharoitida loyihalash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Har bir talaba ekspert o'qituvchilar nazorati ostida to'liq dars sikli – rejalashtirish, o'tkazish va tahlil qilish – orqali o'tadi.

Singapur ta'lim tizimida "Lesson Study" metodikasi keng qo'llaniladi. Bu usulda o'qituvchilar guruhi birgalikda dars loyihasini ishlab chiqadi, uni o'tkazib ko'radi va natijaviy tahlil qiladi. Bunday hamkorlikdagi loyihalash professional o'sishni tezlashtiradi.

Avstraliya universitetlarida "Design Thinking" metodologiyasi pedagogika yo'nalishida o'qiyotgan talabalarga o'rgatiladi. Bu yondashuv ijodiy muammolarni hal qilish va innovatsion yechimlar topishga qaratilgan.

Bo'lajak o'qituvchilarning loyihalash mahoratini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Ushbu muammoni hal etish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi: Oliy ta'lim tashkilotlarida "Pedagogik loyihalash" fanini alohida fan sifatida o'quv rejalarga kiritish, amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish, real sinf sharoitida tajriba to'plash

imkoniyatlarini kengaytirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli vositalar bilan jihozlangan maxsus xonalar tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" to'g'risidagi Qarori. 2019 yil 8 oktyabr.

Samiyeva Sh.X. Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ yondashuv asosida loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirishning innovatsion texnologiyalari Ped.fan.dok. diss. Buxoro, 2024.

Urazova M.B. Bo'lajak kasb ta'lim pedagoglari loyihalash faoliyatiga tayyorlash texnologiyasi. Ped.fan.dok. diss. Toshkent, 2018.

Slastenin V.A., Isaev I.F., Shiyanov E.N. Pedagogika. Moskva: Akademiya, 2013.

Lerner I.Ya. Didaktik asoslar va o'qitish metodlari. Moskva: Pedagogika, 1981.

Koehler M.J., Mishra P. What is Technological Pedagogical Content Knowledge? Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 2009, 9(1), 60-70.

Wiggins G., McTighe J. Understanding by Design. Association for Supervision and Curriculum Development, 2005.

Dudley P. Lesson Study: Professional learning for our time. Routledge, 2015.

Sahlberg P. Finnish Lessons: What can the world learn from educational change in Finland? Teachers College Press, 2015.

Schön D.A. The Reflective Practitioner: How professionals think in action. Basic Books, 1983.

- Kurbonov Sh.E. Bo'lajak o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish. Toshkent: Fan, 2020.
- Алексеев Н.Г. Проектирование и рефлексивное мышление // Развитие личности. – 2002. – №2., с. 28.
- Гадрутенко, Т. В. Структурно-функциональная модель управления проектной деятельностью учителей [Текст] / Т. В. Гадрутенко // Мир науки, культуры, образования, 2010. - № 5 (24). - С. 127-130.
- Вяжевич Л. П., Тумбаева А. В., Туманова Н. Е., Мазурская З. Л., Михайлова О. И. /Метод проектов — один из ведущих методов обучения в условиях реализации ФГОС//Инновационные педагогические технологии: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2014 г.). — Казань: Бук, 2014. — С. 257–259.
- Джон Дьюи Перевод: Н. Никольская. Психология и педагогика мышления —стр. 5-175.
- Килпатрик В. Х. Метод проектов. Применение целевой установки в педагогическом процессе / В. Х. Килпатрик; пер. с 7-го англ. изд. Е. Н. Янжул; с предисл. Н. В. Чехова. — Ленинград: Брокгауз–Ефрон, 1925. — 43 с.
- Маминова Н. В. Реформирование американского школьного образования в русле прогрессивизма (конец XIX — первая треть XX века) / Н. В. Маминава, И. С. Иванова // Евразийский Союз Ученых. Серия: Педагогические науки. — 2017. — № 12 (45). — С. 9–11.
- Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. — Москва: Большая
- Российская энциклопедия, 2020. — 528 с. — ISBN 5-85270-230-7., 140-bet].
- Стернина Т. Л. Социальное проектирование: педагогический контекст / Т. Л. Стернина // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. — 2010. — № 11 (3). — С. 180–184.
- Xidirova D. Z. Pedagogik jarayonni loyihalashtirish ta'lim innovatsiyasi sifatida // Sovremennoye obrazovaniye (Uzbekistan). 2021. №5 (102).